

REPERE BIBLIOGRAFICE

Note la o nouă ediție (Nicolae Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, ediție îngrijită, prefață, postfață și note de Gheorghe Vlăduțescu și Eugeniu Nistor, Târgu Mureș, Editura Ardealul/ Colecția Biblioteca de filosofie/, 2022, 516 p.)

N. Bagdasar a publicat *Istoria filosofiei românești* în două ediții – într-un volum de sine stătător (1940) și în cuprinsul celui de al V-lea volum din *Istoria filosofiei moderne. Omagiu profesorului Ion Petrovici* (1941).

De curând, a apărut o nouă ediție, în volumul Nicolae Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, ediție îngrijită, prefață, postfață și note de Gheorghe Vlăduțescu și Eugeniu Nistor, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2022, pp. 15–335. E a treia ediție după 1989. Prima a fost tipărită la Tipografia Moldova, în 2001, după ediția apărută în 1941, iar cea de a doua la Editura Profile Publishing, în 2003, după ediția din 1940.

Cea de față e o ediție care are la bază „capitolul intitulat «Istoria filosofiei românești», din volumul: N. Bagdasar, *Scrieri* (ediție îngrijită, introducere și note de Gh. Vlăduțescu, București, Biblioteca de filosofie a culturii românești, Editura Eminescu, 1988)”, după cum se exprimă chiar Eugeniu Nistor, în *Postfață* (p. 513).

Cvasitotalitatea notelor, semnate „(n. ed.)”, sunt preluate din ediția îngrijită de Gh. Vlăduțescu. S-a procedat însă pentru această nouă ediție la o eliminare a majorității notelor care conțineau trimiteri la citate din alți autori, precum N. Gogoneață (nota de la p. 64, din *Istoria filosofiei românești*, vol. I, despre Conta care „ajunge la concluzii infirmate de practica social-istorică”), Simion Ghiță și Dumitru Ghișe (p. 117, din *Filosofie și religie în evoluția culturii române moderne*, vol. II, în care se „preciza” că Șt. Zeletin se plasează „pe pozițiile unui romantism spiritualist”), Ath. Joja (citatele din *Logos și ethos* de la p. 113, despre I. Petrovici, p. 153, despre Eugeniu Speranția și p. 240, despre Mircea Djuvara), Lucrețiu Pătrășcanu (p. 185, din *Curenți și tendințe în filosofia românească*, E.P., 1971, care stabilea că „Misticismul lui Băncilă îl duce la un consecvent ortodoxism ca singura atitudine religioasă posibilă”), Liviu Rusu (p. 192, despre Titu Maiorescu), Ion Pascadi (p. 214, din *Estetica lui [Tudor] Vianu*, Editura Științifică, 1968), Octavian Chețan (p. 241,

Rev. filos., LXX, 2, p. 203–208, București, 2023

despre Speranția care „rămâne înlăuntrul unei explicații vitalist-spiritualiste psihologizante”, din cuvânt înainte la *Cartea despre carte*), Mircea Măciu (p. 241, din *Axiologie românească. Antologie*, Editura Eminescu, 1982, despre „spiritul absolut” de care vorbește același Speranția), N. Gogoneață și Zigu Ornea (p. 262, în care se „evaluează” tezele lui A. D. Xenopol, privind „mersul evoluției”), Valeriu Râpeanu (p. 196, despre „politicianul reacționar” A. C. Cuza și p. 269, despre „concepția lui [Iorga] asupra lumii, vieții și individului”), Gh. Al. Cazan (p. 298, din studiul introductiv al editării operei lui Rădulescu-Motru, în care se referă la critica pe care o face Motru politicianismului), Marx și Engels (pp. 265–266, despre „denaturarea” concepției materialiste; p. 301, despre „reconstrucția omului total”). Nu mai e păstrată nici „replica” dată de Mircea Florian lui Ion Petrovici, privitoare la raportul dintre metafizică și religie (p. 105; preluată după „Antinomiile credinței. Religie și filosofie” din *Scrieri alese*, Editura Academiei, din 1968).

Un regim special i se acordă lui Virgil Constantinescu, căruia îi e păstrat un citat din trei (e păstrat cel de la pp. 290–291, din *Sistemul sociologic al lui Dumitru Drăghicescu*, Editura Academiei, 1976, despre încercarea lui Drăghicescu de realizare a unui nou creștinism „adus în acord cu trebuințele conștiinței actuale” și sunt eliminate: cel de la p. 292 în care se spune că Drăghicescu „ajunge la concluzii contradictorii și la convingeri fideiste” și cel de la p. 293, în care se constată că Drăghicescu ajunge la o „curioasă soluție a concilierii dintre știință și credința religioasă”). E păstrată de asemenea nota care conține „un punct de vedere mai aplicat” al lui Traian Herseni despre „poporanismul” lui C. Stere (de la p. 295) și mai de la început un citat din *Filosofia lui Dimitrie Cantemir* de Dan Bădărău, despre *Sacro-sanctae scientiae indepingibile imago* (de la p. 10) și cel a lui Anton Dumitriu despre lucrarea de logică a lui Cantemir (de la p. 17).

În noua ediție nu mai sunt preluate decât o parte din comentariile făcute de Gheorghe Vlăduțescu în unele note din prima ediție, fiind suprimate comentariul asupra articolului lui Conta care prevedea că „împământenirea nu se poate acorda la străini de rit necreștin” (p. 31) și cel despre o opinie, tot a lui Conta, cu „determinism filosofic abstract”, despre decadența unor rase (p. 58), despre metafizică, existența lui Dumnezeu și „ipoteza” nemuririi la Petrovici (pp. 108, 109, 111), cel asupra „materialismului” și „spiritualismului” lui Dan Bădărău (p. 181), precizările asupra „etnicismului” și „cosmicismului” lui Vasile Băncilă (187), despre „orientarea spiritualistă” a lui Hasdeu (p. 253), despre „cultul carlylean al eroului” la Vasile Pârvan (p. 282), „pentru determinarea mai exactă a conceptului de «retragere» din istorie”, folosit de Blaga (p. 326), precum și amplele evaziuni pe marginea operei lui Nae Ionescu (pp. 189–190), care, în ediția din 1988, aproape dublează ca întindere prezentarea pe care o face Bagdasar.

Sunt eliminate și trimerile pe care le face Gh. Vlăduțescu la Augustin, comentând concepția lui Cantemir despre timp, or remarcă din nota de la pagina 223 în care se indică faptul că: „și aici, ca peste tot în cuprinsul acestei *Istории...*, de altfel, Bagdasar folosește *metafizic-metafizică* în înțelesul tradițional, cu precădere, ca ontologic-ontologie, adică deopotrivă ca reconstrucție a ființei în sine, a ființei ca ființă, pentru a zice ca Aristotel, și a ființei umanului”.

Note și comentarii păstrate în ediția nouă, din ediția din 1988, sunt la paginile: 15 (despre originile filosofiei românești), 35 (despre doctoratul lui Titu Maiorescu), 101 (despre „importanța filosofică a lui P.P. Negulescu”), 155 (despre Marele Anonim la Blaga), 272 (despre „substratul specific național” la V. Pârvan).

În unele note, care conțin trimeri bibliografice, s-au făcut mici modificări, eliminându-se sau adăugându-se unele surse. Sunt și cazuri în care notele editorului din ediția din 1988 sunt eliminate complet. E și cazul ultimei note, destul de „consistente”, în care pe lângă periodicele menționate de Bagdasar, „în care se dezbate cele mai variate probleme filosofice”, se recomandă: „Să se vadă și «Cultura proletară», «Bluze albastre», «Era nouă», «Cuvântul liber», «Reporter», ș. a.” (p. 339).

Pe lângă notele preluate din vechea ediție (cea din 1988), în noua ediție, întâlnim și trei note noi: primele, la p. 133, despre *Trilogia cunoașterii*, și la p. 311, despre *Trilogia culturii*. Prima notă e inofensivă, dar cea de a doua are grave consecințe în economia cărții, deoarece după inserarea ei trimerile din text la notele din subsol nu mai corespund. Pentru a urmări trimerile, e nevoie de o deplasare a lor, în sus. Nota 767 ar trebui să fie nota 766, nota 768 ar trebui să fie nota 767 ș. a. m. d., până la nota 811 (de la p. 328), după care e introdusă cea de-a treia notă nouă în care se înșiruie și „alte lucrări ale lui Lucian Blaga, cu conținut filosofic, nementionate de N. Bagdasar”.

După trimiterea la această notă, în textul *Istoriei*, urmează un citat din Blaga, la care N. Bagdasar trimite corect la p. 217 din *Geneza metaforei și sensul culturii* (vezi ediția din 1940, p. 428). Ediția de față ne trimite, greșit, la *Geneza metaforei și sensul culturii*, p. 110. În ediția din 1988, trimiterea este omisă; deși e numerotată în text cu cifra 99, nota din subsol lipsește (vezi ediția din 1988, p. 331).

Ediția de față, luând ca model ediția din 1988, se îndepărtează de forma textului tipărit, în două ediții, de N. Bagdasar. Nu mai ține cont decât aleatoriu de situațiile în care apar sublinieri în text, fie a unor termeni, a unor sintagme sau fraze, sub forma scrierii cu caractere *italice*. În felul acesta nu e trădat doar Bagdasar, ci și autorii pe care el îi citează. În celelalte ediții, cea tipărită la Tipografia Moldova și de Profile Publishing, grafia originalului e respectată. De asemenea, dacă vom urmări reeditarea unor autori citați – de exemplu, Lucian Blaga –, vom observa că nu au avut loc intervenții în scrierea textului¹. Chiar și în lucrări coordonate anterior de Eugeniu Nistor am găsit textele nemodificate².

O situație interesantă s-a petrecut, în ediția din 1988, prin transcrierea cu caractere latine a doi termeni scriși de Bagdasar, după Blaga, cu caractere grecești. E vorba de *fainestai* și *cryptein* la pagina 137, de la care provin termenii blagieni *fanic* și *criptic*. Bagdasar i-a scris, după Blaga, φαίνεσθαι și κρύπτειν, în ambele ediții. La fel se găsesc termenii la Blaga în *Cunoașterea luciferică*, ediția din 1933, citată de Bagdasar, la pagina 43 și la fel sunt păstrați în ediția definitivă *Trilogia cunoașterii*, din 1943, la pagina 179. În edițiile de la Tipo Moldova (2001, p. 233) și Profile Publishing (2003, p. 198), termenii sunt scriși cu caractere grecești, întocmai ca la Bagdasar și Blaga. În ediția din 1988, Gheorghe Vlăduțescu, transcriind termenii cu litere latine, *l-a îndreptat* pe primul care în mod corect ar fi trebuit să fie scris φαίνεσθαι, în loc de φαίνεσθαι. De menționat că și Lucian Blaga a oferit termenul corect atunci când l-a scris cu litere latine, în articolul „Fanicul și cripticul” publicat în revista *Gândirea* (anul XII, nr. 10, 1932, p. 337), unde apare, în subsol, echivalarea: fainesthai = a se arăta; kriptein = a ascunde. Consultând și alte ediții ale *Trilogiei cunoașterii*, am observat că în seria de *Opere* Blaga, de la Editura Minerva, din 1983, problema s-a rezolvat „elegant”, termenii grecești lipsind cu desăvârșire (vezi pagina 332, din *Opere*, vol. 8), probabil din lipsa acută, în momentul tipăririi, a posibilității folosirii caracterelor grecești. În Edițiile Humanitas, termenul grecesc a fost corectat, scriindu-se φαίνεσθαι (vezi Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii II: Cunoașterea luciferică*, 1993, p. 46 și reeditările). Din ediția Humanitas pare să fi fost (foto)copiat termenul corect și în antologia *Sistemul filosofic blagian*, coordonată de Eugeniu Nistor, din 2017 (vezi pagina 113). În ediția de față, cei doi termeni sunt scriși cu caractere latine, corect, la fel ca în ediția din 1988 (vezi p. 142).

În ediția din 1988, Gheorghe Vlăduțescu a corectat și termenul *enteleheia* (vezi p. 276; în ediția de acum: p. 275), care în ediția din 1940 era scris: ἐντελελεία (în loc de ἐντελεχία). În ediția de la Tipo Moldova s-a încercat o corectare a termenului, dar s-au amestecat literele și a ieșit: ντελεχίαε (vezi p. 473), iar în ediția de la Profile Publishing, s-a preluat termenul greșit din ediția originală (vezi p. 395). În lucrarea lui Pârvan, de unde a preluat Bagdasar termenul, e scris corect (Vezi Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice*, 1930, p. 68).

În ediția din 1988 a lucrării lui Bagdasar este omisă *Prefața* din originalul lucrării din 1940, în care autorul ne prevenea că este „un extras din *Istoria Filosofiei Moderne*, vol. V, *Omagiu Profesorului I. Petrovici*, și în care explică de ce anumite lucrări n-au fost pomenite deloc sau au fost amintite numai în treacăt: fiindcă ele cădeau în lotul celorlalți doi distinși colaboratori, d-nii prof. S. S. Bârsănescu și Traian Herseni, împreună cu care a fost redactat volumul V”.

Tot în prefața din 1940, Bagdasar se simțea dator să mai dea o explicație, „pentru a preveni o eventuală neînțelegere: „Unele din capitole au o extensiune mai mare decât ar fi îngăduit-o valoarea

¹ Vezi volumele din seria Lucian Blaga, *Opere*, apărute la Editura Minerva, cele din seria Blaga de la Editura Humanitas etc.

² Am consultat volumul *Sistemul filosofic blagian. Antologie din trilogiile lui Lucian Blaga*, volum coordonat, adnotat și prefațat de Eugeniu Nistor, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2017.

intrinsecă a sistemelor respective sau influențele exercitate de ele. Procedând astfel, am ținut – scria el – ca pe unele date uitării sau foarte puțin cunoscute – în parte și fiindcă operele sunt epuizate – să le fac cunoscute mai pe larg, iar pe altele, dificile prin ele însele de înțeles, să le fac mai comprehensibile”.

De asemenea, în prefața din 1940, Bagdasar ne informează că: „Pentru o mai mare garanție a unei redări cât mai exacte, am socotit necesar să supun manuscrisul capitolelor despre gânditorii în viață, acestora înșiși, ținând totdeauna seamă de observațiile lor îndreptățite”.

Parcurgând volumul, vom afla că, „în cazul profesorului Bădăreu”, timpul nu i-a mai îngăduit să supună manuscrisul (vezi nota de la p. 237). Gheorghe Vlăduțescu a intuit o posibilă observație a acestuia chiar asupra scrierii numelui: nu *Bădăreu*, ci *Bădărău*; aduce argumente (vezi p. 177, ed. 1988) și operează în text substituția. În ediția de față a fost păstrată propunerea lui Gh. Vlăduțescu și justificarea adiacentă. În celelalte ediții, de la Tipo Moldova și cea de la Profile Publishing, e păstrată forma numelui din edițiile originale – Bădăreu.

Ca și în ediția precedentă, în ediția de față e omisă *Prefața*. În *Prefața* din această ediție, partea corespunzătoare lucrării *Istoria filosofiei românești* (pp. 5–14), e preluată, aproape fără modificări³, din textul din *Introducere* (pp. V–XIV), din ediția din 1988.

Din cuprinsul ediției din 1988 lipsește și *Corrigenda* de la sfârșitul volumului din 1940 și avem o explicație pentru această lipsă, în prima din notele finale ale editorului: „Proiectată a fi o parte a volumului al V-lea al *Istoriei filosofiei moderne* și socotită o parte a acesteia [...] *Istoria filosofiei românești* a lui N. Bagdasar apare, mai întâi, separat, în anul 1940. La puțină vreme, în 1941, este retipărită în *Istoria filosofiei moderne* vol. V. *Filosofia românească de la origini pînă astăzi*, însoțită de alte două secțiuni: *Sociologia* (autor, Traian Herseni) și *Pedagogia* (autor S.S. Bârsănescu). La textul din 1941, Bagdasar nu avea să mai adauge ceva, din contră, va renunța la o *Corrigenda* care încheia ediția precedentă. Ceea ce, socotind a fi dorința autorului, am făcut și noi în reeditarea de față” (vezi ediția din 1988, p. 435).

Acceptând părerea emisă atunci, ediția de acum a renunțat și ea la *Corrigenda*, care avea următorul conținut:

„În capitolul intitulat «P.P. Negulescu» din această lucrare au fost utilizate și cursurile universitare litografiate, în urma îndemnului Profesorului P.P. Negulescu și pe baza asigurării sale verbale că aceste cursuri au apărut sub directa sa supraveghere, indicându-ni-se totodată și capitolele ce cuprind ideile sale originale. Între aceste cursuri a fost și acela intitulat *Problema Ontologică* (editura Seminarului de Enciclopedie și Istoria Filosofiei, București, 1933–1934) cu capitolele lui filosofice cuprinse între paginile 3 și 145. S-au făcut deci trimiteri în lucrarea noastră și la acest curs. Înainte ca volumul de față să intre sub presă, manuscrisul cu capitolul în chestiune a fost supus Prof. P.P. Negulescu, cum au fost supuse și celorlalți gânditori în viață, capitolele ce se refereau la ei. Când lucrarea de față era tipărită, a apărut o scrisoare a Prof. P.P. Negulescu, în care acesta afirmă că «părțile... cu caracter introductiv», adică tocmai acelea cari cuprind ideile filosofice, ale cursului mai sus pomenit, ar aparține, ca redacție, unuia din asistenții săi. Întrucât Prof. P.P. Negulescu nu ne-a atras atențiunea asupra acestui lucru atunci când a avut manuscrisul nostru și întrucât scrisoarea a apărut prea târziu, pentru ca să se mai poată face rectificările necesare, rugăm cititorii să treacă peste pasagiul din capitolul în chestiune, în care se fac trimiteri la cursul *Problema Ontologică*”.

N. Bagdasar, în ediția din 1941, a renunțat la *Corrigenda* deoarece a ținut cont de scrisoarea primită de la P.P. Negulescu și a rezolvat problema. A eliminat din cuprinsul noii ediții partea în care

³ E înlocuit doar „Or”, de la începutul celui de-al doilea paragraf, cu „Totuși” și au fost adăugate câteva referințe bibliografice recente, în note.

făcea trimiteri la cursurile litografiate ale acestuia (*Problema cosmologică și Problema ontologică*)⁴. Astfel, capitolul dedicat lui P.P. Negulescu a devenit mai scurt în vol. V din *Istoria filosofiei moderne*, dar Bagdasar a avut inspirația să completeze paginile eliminate extinzând capitolul precedent, dedicat lui C. Rădulescu-Motru – deci a *adăugat ceva* –, cu referiri la lucrarea nou apărută a acestuia, *Timp și destin*, București, Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II, 1940⁵. Prin acest artificiu, demn de un adevărat maestru editor, Bagdasar reușea să nu afecteze restul paginației din lucrare. Capitolul următor, după „P.P. Negulescu”, dedicat lui „Ion Petrovici”, începe, în ambele ediții (cea din 1940 și cea din 1941), la pagina 123, și se păstrează în continuare, neschimbată, corespondența paginilor, ceea ce face ca unui observator, care nu a sesizat intervenția menționată anterior, cele două ediții să i se pară identice.

În intervalul dintre cele două ediții scoase de Bagdasar s-a mai întâmplat un fapt care a determinat încă o modificare în conținutul lucrării. E vorba de instaurarea, la 6 septembrie 1940, a regimului dictatorial a lui Ion Antonescu care a dus la înțepirea prigoanei împotriva evreilor. Ceea ce făcut ca, în ediția din 1941, Bagdasar să fie nevoit să elimine prezentarea (evreu) lui I. Brucăr din secțiunea „Alți gânditori”⁶. Inspirat, ca și în cazul precedent, a operat o completare a paginilor cu o altă prezentare: cea a lui G. Tăușan⁷. Bagdasar a avut grijă ca să „lungască” cu o pagină nouă prezentare, astfel a ocupat și pagina pe care în ediția anterioară era *Corrigenda*, păstrând neschimbat (și după această a doua modificare) numărul total de pagini al lucrării.

În ediția din 1988, deși are ca referință ediția din 1940 a lucrării lui Bagdasar, I. Brucăr apare înlocuit, fără nicio explicație, cu G. Tăușan. În ediția de față se păstrează, în continuare, tacit, înlocuirea. În celelalte ediții: în cea de la Topo Moldova (2001) și cea de la Profile Publishing (2003), conținutul e păstrat întocmai cu cel al edițiilor pe care le au ca referință: în prima ediție e prezent G. Tăușan⁸, iar în cea de-a doua, I. Brucăr⁹.

Volumul de față, în care e cuprinsă într-o nouă ediție *Istoria filosofiei românești* de N. Bagdasar, e întregit cu o *Addenda*, care conține o selecție din volumul de *Portrete* a lui N. Bagdasar¹⁰ – despre: C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Ion Petrovici, Nae Ionescu, Mircea Florian și Tudor Vianu –, care după cum spune unul dintre editori (Gh. Vlăduțescu) în *Prefață*, „Poate, [...] nu adaugă prea mult la cunoașterea filosofiilor din epocă (excepție în oarecare măsură, o reprezintă acela al lui Nae Ionescu), dar prin ele, reconstituirea vieții filosofice a vremii, orice s-ar spune, totuși, în sincronie europeană, da”.

În aceste pagini, cititorul poate găsi opiniile lui Bagdasar despre Marin Ștefănescu și lucrarea lui, *Filosofia românească*, la care face largi trimiteri Gheorghe Vlăduțescu în *Prefață* (pp. 346–349)¹¹, povestea cu *Corrigenda* (pp. 352–353, și 372–380) și chiar descrierea împrejurărilor care au dus la angajarea lui Bagdasar în scrierea lucrării *Istoria filosofiei românești* (pp. 499–501).

Erata sumară: La p. 19: filosofică – în loc de: filosofică; la p. 29, în nota 23: *Mic compendiu* – în loc de *Mic compendiu*; la p. 33, în nota 36: 1982 – în loc de: 1932 [anul de apariție al volumului:

⁴ Vezi N. Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, 1940, pp. 115–122.

⁵ Vezi *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, 1941, pp. 106–113.

⁶ Vezi ediția din 1940, pp. 431–433.

⁷ Vezi ediția din 1941, pp. 431–434.

⁸ Vezi pp. 572–576.

⁹ Vezi pp. 476–478.

¹⁰ După: Nicolae Bagdasar, *Opere*, vol. II: *Portrete*, ediție îngrijită de Rodica Pandelescu și Gh. Vlăduțescu, Prefață de Nicolae Bagdasar, Postfață de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Academiei Române, 2006.

¹¹ Vezi și: Nicolae Bagdasar, *Opere*, vol. I: *Amintiri*, ediție îngrijită de Rodica Pandelescu și Gh. Vlăduțescu, Postfață și note de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Academiei Române, 2006, pp. 175–177.

Immanuel Kant. 200 de ani de la apariția „Criticii rațiunii pure”]; la p. 157, în nota 354: Sibiu, „Editura Cărții din Cluj” – în loc de: ???, Cluj [fiind vorba de perioada în care Universitatea din Cluj era refugiată la Sibiu, în timpul războiului, corespondența dintre locul și numele editurii par strănii]; puțin mai jos, în aceeași notă: București – în loc de București; la p. 181: (Paris, Boivin, 1936) – în loc de: (Paris, Bovin, 1936) [numele editurii e scris greșit în toate edițiile de până acum, greșeala perpetuându-se din edițiile scoase de Bagdasar]; la p. 241, *mezzo* – în loc de *nezezo* [din titlul: *Il diritto come mezzo tecnico dello spirito*; cuvântul e scris greșit și în edițiile Bagdasar]; la p. 515 (în Cuprins): Dan Bădărău – în loc de: Dan Bădăru.

Titus Lates